

Западни и Јужни Словени – генералштабни официри у Русији од Првог светског до Грађанског рата (1914-1922)**

Иде ова песма, ногама помаже,
Љуља бајонете, трагом Улагаја,
Час чешки, час пољски, час руски говори –
За Волгу, за Дон, за Урал, у Седморечје
Владимир Луговској

Популарну тему совјетске историографије представљала је делатност у Совјетској Русији такозваних интернационалиста – странаца који су учествовали у борби за Совјетску власт. И поред повећане пажње, та тема је десетлећима једнострано тумачена. Бројни аутори очигледно су игнорисали несумњиво истакнуту улогу официра у редовима интернационалиста. Анти-бољшевички табор је у погледу његових иностраних савезника у суштини био велика „бела мрља“, а предисторија појаве страних војних трупа на територији наше земље током Првог светског рата уопште није занимала истраживаче.

Тек у постсовјетском раздобљу (укључујући и земље Средње и Југоисточне Европе) почела су да се појављују садржајна истраживања посвећена страним војним лицима која су се током Првог светског рата борила у руској војсци, као и у Грађанском рату на страни „белих“, белогардејаца. Али чак ни дан-данас та тема ни издалека није сасвим проучена. Штавише, подаци о жи-

* Институт славјановеденија Руске академије наука

** Истраживање је извршено уз подршку Руског хуманитарног научног фонда у оквиру пројекта бр. 14-31-01258a2 „Русский офицерский корпус на изломе эпох (1914-1922 гг.)“.

воту и делатности многих официра морају се прикупљати буквално мрву по мрву. Овај чланак представља први покушај стварања целовите слике учешћа западних и јужних Словена (поданицима Руске империје међу њима сматрају се само Пољаци), који су завршили обуку у најпрестижнијој високој војно-школској установи Русије – Николајевској генералштабној академији (од 1909. – Императорској николајевској генералштабној академији), у догађајима током Првог светског и Грађанског рата на територији наше земље.

Једну од саставница војне сарадње Руске империје са словенским државама чинила је обука командног кадра, између осталог и у Николајевској академији. У њој је прошао обуку читав низ бугарских и српских официра, којима су додељиване значајне квоте. Најбројнији је ипак био бугарски контингент. Многи представници старијег поколења Бугара – дипломаца академије, побегли су у Русију када је у Бугарској током 1886-1887. услед кризе и смене власти отпочео прогон русофила.¹

Упућивање бугарских официра на школовање у Русију обновљено је 1898. Укупно су до јесени 1912. обуку у руској генералштабној академији прошла 123 бугарска и 14 српских официра.² Уосталом, ни издалека нису сви они успешно завршили академију. Истовремено је у академији могао да се школује приличан број странаца. На пример, према подацима за школску 1906/1907. годину, у вишем разреду академије било је 10 бугарских официра од њих 116, или 8.6%.³ Према сведочанству будућег маршала Совјетског Савеза Бориса Шапошњикова, бугарски официри на обуци у академији „учили су... марљиво, али, истина, оцене су им даване са великом попустљивошћу. Понекад је у академију долазио бугарски војни агент при руској војсци, који је пратио школовање официра своје војске. У општем развоју Бугари су заостајали, и неки су се жалили на тешкоће школовања у руској академији, поредећи је с италијанском генералштабном академијом, где нису били толико строги захтеви и даване су више оцене (те оцене су касније имале значај у даљој војној каријери). Однос руских официра према Бугарима био је чисто другарски“.⁴ Многи од њих су напустили Русију и вратили се у отаџбину још пре Првог светског рата, али извештај део се натурализовао у нашој земљи и посветио служењу Русији и служби у руској војсци.

Почетак рата је неке стране официре затекао непосредно у академији. Између осталог, 1914. су из вишег разреда искључени следећи бугарски официри: капетан I класе пука Његовог Величанства цара Бугарске Златев, капетан Видинског тврђавског батаљона Тодоров, капетан школе за обуку резервних потпоручника Панов, капетан 7. артиљеријског пука Попов и поручник 1. пешадијског Софијског пука његовог величанства кнеза Александра I Пејев.⁵ Иста судбина задесила је српског питомца капетана Мајсторовића, који је

био при Генералштабу министарства војног Србије.

Током Првог светског рата генералштабни официри западни и јужни Словени показали су се, по правилу, с најбоље стране у руској војсци. Велику популарност у Русији стекао је генерал Р. Д. Радко-Дмитријев (1859-1918) – пореклом Бугарин, који је 1884. завршио академију. Он се радо присећао времена проведеног у академији, истичући широки видокруг који је академија пружала својим питомцима.⁶ Радко-Дмитријев представљао је изразити тип официра-русофила. Извесно време чак је био и бугарски посланик у Петербургу. После почетка Првог светског рата прешао је у руско поданство и примљен у руску војску у чину генерал-лајтнанта. Командовао је 8. армијским корпусом.

Радко-Дмитријев је очигледно био у царевој милости. За битке са Аустријанцима на Ѓилој Липи и при заузимању Миколајева награђен је 30. августа 1914. орденом Светог Ђорђа 4. степена, а већ 27. септембра 1914. орденом Светог Ђорђа 3. степена. У септембру 1914. Радко-Дмитријев је за заслуге унапређен у чин генерала пешадије (*чин у руској војсци у рангу генерала армије, прим. прев.*) и именован за команданта 3. армије. То што се Бугарин налази на високом командном положају у руској војсци било је прилично шкакљиво, поготово после уласка Бугарске у рат на страни противника Русије. Касније је Радко-Дмитријев командовао 2. и 7. Сибирским армијским корпусом и 12. армијом. Од 20. јула 1917. налазио се у официрској резерви при штабу Петроградског војног округа.

Потом је Радко-Дмитријев постао једна од жртава Грађанског рата. Широко су познате околности убиства 83 таоца октобра 1918. у Пјатигорску, међу којима је био и он. Радко-Дмитријев је ухапшен заједно са генералом Николајем Рузским и другим лицима док се налазио на лечењу у месту Јесентуки 11/24. септембра 1918. Таоци су пребачени у Пјатигорск, где је у ноћи 18/19 октобра (31. октобра/ 1. новембра) Радко-Дмитријев убијен на градском гробљу. Радко-Дмитријев је био антибољшевички настројен и на понуду да заузме руководећи положај у Црвеној армији узвратио: „Ја сам напустио отаџбину да бих служио великој Русији; али не желим да служим простаку и радије ћу умрети“.⁷

Свој живот посветио је служби у руској војсци још један официр бугарског порекла – Атанас Бендерев (1859-1946.). Завршио је академију 1883. и још 1887. прешао у руску војску. Учествовао је у руско-јапанском рату. Пре 1914. унапређен је у чин генерала. После почетка рата постао је начелник штаба 1. Туркестанског армијског корпуса. Током наредних година командовао је 121. пешадијском дивизијом, био унапређен у чин генерал-лајтнанта и награђен са више одликовања. За време Грађанског рата Бендерев је служио

у Закавказју, прешао у грузијску војску, а од јесени 1919. служио у Оружаним снагама на Југу Русије, одакле је по задатку команде белогардејаца упућен у Бугарску, где је и остао после пораза белих. Умро је у Софији.

Још један Бугарин који је завршио академију и прешао у руску војску био је генерал-лајтнант Марин Драганович Јанчевич (Јенчевич) (1860-1934). Академију је завршио 1890. у другој категорији (*што значи да је имао просек оцена најмање 7 и да је остао у истом чину, без унапређења, прим. прев.*). Учествовао је у руско-јапанском рату. За време Првог светског рата командовао је 62. пешадијском дивизијом, награђен је орденом Светог Ђорђа 4. степена. Од 1919. служио је у Црвеној армији као предавач, а 1922. отпутовао у Бугарску и умро 1934. године.

Генерал-лајтнант Иван Сарафов (1856-1935) такође је био Бугарин, академију је завршио 1891. За време Првог светског рата командовао је 103. и 101. пешадијском дивизијом, касније 32. армијским корпусом. Није учествовао у Грађанском рату. Сарафов је напустио службу и 1919. отпутовао у Бугарску, где је и умро.

Генерал-мајор Павел Стајев (1870-1951) такође је био Бугарин који је прешао у руску војску (1896. завршио академију). За време Првог светског рата командовао је 1. лејб-гренадирским Јекатеринославским пуком, па 1. гренадирском дивизијом, био тешко рањен и одликован орденом Светог Ђорђа 4. степена. Важио је за способног и храброг официра. Од 1918. служио је у Црвеној армији. Умро је 1951. у Москви.

Још један носилац ордена Светог Ђорђа и бугарски генералштабни официр био је пуковник Јордан Пехливанов (1876-1955) који је 1909. завршио академију. Пехливанов је 1. августа 1914. именован за вршиоца дужности помоћника вишег ађутанта одељења за војну цензуру штаба 9. армије. Већ 4. септембра прекомандован је на положај помоћника вишег ађутанта одељења генерал-квартирмајстора (*официр у штабу задужен за израду планова, смештај и обуку јединица, прим. прев.*) при штабу 9. армије која се борила против Аустријанаца. Током септембра 1914. године и од фебруара до августа 1915. та армија дејствовала је на аустријској територији.⁸

Пехливанов је 24. марта 1915. именован за вршиоца дужности штапског официра у одељењу генерал-квартирмајстора штаба 9. армије, а 16. октобра 1915. именован за вршиоца дужности вишег ађутанта одељења генерал-квартирмајстора штаба 9. армије. Унапређен је у чин потпуковника 6. децембра 1915. и потврђен му је положај на коме се налазио. У априлу 1916. Пехливанов је прекомандован из штаба 9. армије у коме је служио од почетка рата. Именован је 15. априла за вршиоца дужности начелника штаба 3. Заамурске пограничне пешадијске дивизије. На новом месту официр се такође сјајно

показао.⁹ Пехливанов је унапређен у чин пуковника 15. августа 1917. са старешинством од 4. октобра 1916. У време пуча генерала Корнилова армијске организације су га предложиле на положај начелника штаба фронта,¹⁰ али до тог именовања није дошло.

На размеђу 1917-1918. Пехливанов је ступио у службу нове власти, учествовао у стварању Црвене армије као војни стручњак (*назив за царске официре који су приступили Црвеној армији, прим. прев.*). У фебруару и марту 1918. руководио је одбраном Петрограда од Немаца на најопаснијем – псковском правцу. У совјетској литератури Пехливанов се спомиње као интернационалиста, што у ствари није био, пошто је ступио у руску службу још пре Првог светског рата, заклевши се на верност Русији. У јесен 1918. Пехливанов је побегао из Црвене армије на југ земље под контролом белогардејаца, где се налазила његова породица. Касније је од стране белогардејаца упућен у Бугарску, где је и остао.¹¹

У руској војци служио је и син лидера прогресивно-либералне странке и министра унутрашњих послова Бугарске Константин Људсканов-Цанков (1886-1937), који је 1914. завршио академију. За време Првог светског рата Људсканов-Цанков је служио у руској војци, премда је имао потешкоће у служби, највероватније због уласка Бугарске у рат на страни противника Русије. Кћерка члана Државног савета Алексеја Јермолова (1847-1917) Марија Јермолова (која је постала супруга Људсканова-Цанкова) написала је 12. септембра 1915. писмо генерал-квартирмајстору штаба Кавкаске армије генерал-мајору Томилову у вези капетана I класе Људсканова-Цанкова, у коме су биле следеће речи: „Ступивши у нашу службу, Људсканов је одлучио и да остане у Русији; тада, непосредно након приступања војсци, он није покренуо питање поданства, сматрајући исправним да то учини тек пошто службом докаже своју верност Русији“.¹² Молитељка се заузимала за његову прекоманду у Генералштаб. Нажалост, није нам познат одговор на ту молбу.

Људсканов-Цанков је 20. јула 1916. именован за вишег ађутанта штаба Мешовите коњичке дивизије, а 20. маја 1917. постао официр при штабу 2. коњичког корпуса. Унапређен је у чин потпуковника 15. августа 1917. Почетак Грађанског рата затекао је Цанкова у редовима Црвене армије на положају помоћника начелника штаба за оперативне послове 1. Рјазанске дивизије, а касније је постао помоћник начелника штаба 2. дивизије стрелаца.¹³ Прекомандован је 16. фебруара 1919. у Астрахањ у штаб 11. армије,¹⁴ али на одредиште није стигао.¹⁵ Потрага за несталим официром била је безуспешна. У једном документу је забележено да је војни стручњак „прекомандован на Каспијско-Кавкаски фронт и да је, према подацима штаба Московског војног округа, отпутовао 23. фебруара текуће године (1919. – А.Г.), али на одредиште

није стигао. Због неуспеха да се утврди место његовог боравка искључен је из спискова“.¹⁶

Цанков се појавио на југу Русије под контролом белогардејаца, где је због службе у Црвеној армији изведен пред преки војни суд, али је 15. јуна 1919. ослобођен оптужбе.¹⁷ После тога је Људсканов-Цанков распоређен при управи генерал-квартирмајстора штаба Главнокомандујућег и добио чин пуковника. У лето 1920. Људсканов-Цанков је фактички самовољно напустио службу код белогардејаца и отпутовао у Бугарску, где је примљен у државну службу и постао први секретар бугарске амбасаде у Србији (Београд). На његову одлуку да напусти Русију утицало је и одсуство материјалног обезбеђења после рањавања. Међутим, прешавши у бугарску службу и обривши се у Београду, Људсканов-Цанков је почео да у српској штампи пише против армије Врангеља. Поводом тога је Врангељев саборац генерал-мајор Алексеј фон Лампе у свом дневнику 26-27. маја 1922. забележио: „Заборадио сам да он по свом пореклу, као Бугарин, мора да буде нитков ...“.¹⁸ Људсканов-Цанков је умро 1937.

Генералштабних официра Југословена било је знатно мање. Подаци о њима су фрагментарни. Николајевску војну академију завршили су и представници српске војске у Русији – шеф војне мисије пуковник Бранислав Лонткијевић (Леонткиевич, Лонткевич) и његов саборац мајор Војислав Максимовић (први 1899. а други 1904. године¹⁹). Максимовић је током Првог светског рата био начелник штаба 1. Српске добровољачке дивизије. Лонткијевић је у то време био представник српске војске при руској Врховној команди и значајно допринео формирању српских добровољачких јединица у Русији. Уосталом, Михаил Лемке, оштрог језика, у својим крајње пристрасним мемоарима о руској Врховној команди запажа: „Српски представник пуковник Лонткијевић је приглуп“.²⁰ Лонткијевић је заједно са другим шефовима војних мисија 10. новембра 1917. потписао протест против покушаја бољшевика да склопе примирје са противником.²¹ Он је током 1918. године, чак и после потписивања Брестског мира, и даље врбовао добровољце међу заробљеницима ради учешћа у светском рату, што је противречило интересима бољшевика. Учествовао је и на тајном саветовању војних представника земаља Антанте одржаном у Кијеву 16. јануара 1918. године, на коме су разматране перспективе обнављања Источног фронта и коришћења српских и чехословачких јединица у Русији. У августу 1918. Лонткијевић је заједно са сарадницима ухапшен у Москви, а у јесен је напустио Совјетску Русију.²² Начелник штаба 1. Српске добровољачке дивизије пуковник Драгутин Кушаковић (Кушакевич) завршио је 1899. академију. Он је 30. јула 1916. именован за начелника штаба Српског корпуса. У руској војсци служио је и капетан

Мајсторовић (Мајстрович), искључен 1914. из академије. Према подацима за 1917. Мајсторовић је командовао Допунским батаљоном 1. Српске добровољачке дивизије.²³ Тај официр се истицао оригиналношћу политичких уверења, пошто се држао „међу Југословенима прилично ретког погледа на ефемерност постојања Србије, Југославије и осталих малих словенских држава изван њиховог укључивања у састав Руске империје“.²⁴

Генералштабни официри пољског порекла такође су служили у руској војци, иако су се у старој Русији трудили да не примају Пољаке у академију. Док у погледу Југословена и Бугара располажемо у принципу потпуним подацима, дотле је крајње тешко одредити Пољаке међу генералштабним официрима – јер је чак и генерал Антон Дењикин, челник Белог покрета на Југу Русије, био напола Пољак.

Дискриминационо законодавство могло се заобићи променом вероисповести. Управо тако је учинио, на пример, будући генерал Јосиф Довбор-Мусницки (1867-1937) који је 1902. завршио академију. Током Првог светског рата Довбор-Мусницки је био начелник штаба 7. пешадијске дивизије, командант 14. пука сибирских стрелаца, генерал при команданту 1. армије, командант 123. и 38. пешадијске дивизије, вршилац дужности начелника штаба 1. армије. Одликован је орденом Светог Ђорђа 4. степена и почасним награђним оружјем (*оружје с ознаком ордена додељивано за храброст, прим. прев.*). Године 1917. постао је командант 38. армијског корпуса, а касније Пољског корпуса стрелаца. Налазећи се на том положају, Довбор-Мусницки је почетком 1918. отказао послушност Врховној команди, тада већ у рукама бољшевика. После борбе са летонским стрелцима Пољаци су били принуђени да се повуку од Рогачева ка Бобрујску и Слуцку. После немачке окупације Белорусије корпус је имао улогу окупационих трупа. У мају 1918. Довбор-Мусницки је одвео корпус у Пољску.

Довбор-Мусницки је био истакнута личност и у време стварања пољске државе налазио се на положају главнокомандујућег пољске војске. Међутим, ауторитативни Довбор-Мусницки, који је претендовао на лидерство у војсци и земљи, изгубио је од искуснијег у политици Јозефа Пилсудског, био скинут са власти и марта 1920. принуђен да поднесе оставку.

Посмртно је унапређен у чин генерала пешадије Едуард Коверски (1837-1916), који је 1862. завршио геодезијски одсек академије и до краја живота био на положају начелника топографског снимања Санкт Петербуршке губерније и Финске.

Међу генералштабним официрима пољског порекла може се навести будући дивизијски генерал пољске војске Јевгениј де Генинг-Михелис (1863-1939), који је 1891. завршио академију. Од 1917. је служио у пољским једини-

цама, а 1919. био шеф пољске војне мисије у Сибиру.

Академију је 1899. завршио будући бригадни генерал пољске војске Вјачеслав Дзевановски (1870–1944). Током Грађанског рата служио је у белогардејским јединицама на југу Русије и тек у октобру 1921. приступио пољској војсци.

Академију је 1910. завршио Константин Клешчински (1879-1927) – будући генерал литванске војске, који је од краја 1918. до пролећа 1919. служио у пољској војсци.

Академију је 1912. завршио будући генерал пољске војске гроф Сергеј Сологуб (1885-1939) – храбар ратни официр одликован орденом Светог Ђорђа 4. степена.²⁵ Он је 1918. прешао у пољску војску и променио презиме у Сологуб-Довојно (или де-Војна). Исте године постао је шеф пољске војне мисије у Мурманску.

Занимљива је биографија потпуковника Ивана Дарагана (1885-1977). Тај официр родио се у Калишу, завршио Пажевски корпус, служио у гарди, завршио академију (нисмо успели да утврдимо које године). После рањавања у борби код Молодечног 1916. Дараган је прекомандован у Петроград на располагање генерал-квартирмајстора Главне управе Генералштаба. Служио је при британској војној мисији генерал-фелдмаршала Хенрија Вилсона (1916-1917). За време Грађанског рата Дараган је дошао у Кијев, где је доспео у антибољшевичку Северну армију генерала грофа Фјодора Келера. У јуну 1919. бољшевици су га ухапсили у Кијеву и осудили на стрељање, али је због офанзиве белогардејаца пребачен у Москву, у Андроњевски логор. Почетком маја 1920. Дараган је, као Пољак, заједно са групом пољских талаца послат у Пољску у замену за ухапшене комунисте. После Другог светског рата Дараган се преселио у САД, где је и умро.²⁶

Читав низ официра, Словена из иностранства, завршио је обуку на убрзаним курсевима Николајејевске војне академије, отвореним 1916. године. Светску славу стекао је дивизијски генерал пољске војске, херој Првог светског рата и носилац ордена Светог Ђорђа Владислав Андерс (1892–1970) – потоњи херој Другог светског рата, вршилац дужности главнокомандујућег и генерал-инспектор пољских оружаних снага. Андерс је завршио припремну годину убрзаних курсева 1. класе. Током Првог светског рата Андерс се показао као храбар ратни официр. Током каријере служио је у редовима 3. драгунског Новоросијског пука, у штабу 7. дивизије стрелаца, а за ратне заслуге је одликован орденом Светог Ђорђа 4. степена.²⁷ У фебруару 1918. Андерс је именован за начелника штаба 1. дивизије пољских стрелаца и учествовао у борбама против бољшевика у Белорусији. У јуну 1918. отпутовао је у Варшаву, и касније учествовао у стварању пољске војске. Од јануара 1919. служио је у штабу

Великопољске устаничке армије генерала Јосифа Довбор-Мусницког, чак је постављен на положај начелника штаба Главне команде. Од пролећа 1919. до јесени 1921. Андерс је командовао уланским пуком.

У списковима полазника припремних курсева 1. класе налази се српски капетан, касније пуковник Георгиј Марковић.²⁸ Могуће је да се ради о поручнику црногорске војске Марковићу, који се школовао у академији 1913/1914. године,²⁹ иако је нејасно из ког разлога би официр кренуо на поновно школовање испочетка. Полазник курсева Марковић је служио у 211. пешадијском Никољском пуку. Током 20-их година 20. века живео је у Дубровнику.³⁰

У пролеће 1917. Привремена влада је признала право Пољске на независност. У септембру 1917. објављена су нова правила пријема у Николајевску академију. Док су се у мирнодопско време трудили да не примају Пољаке у академију, сада су им се врата отворила. Начелник Генералштаба генерал-мајор Јуриј Романовски известио је 1. септембра 1917. новог начелника штаба Врховног главнокомандујућег пешадијског генерала Михаила Алексејева: „Независно од наведених захтева, на припремне курсеве 3. класе треба послати 10 официра Пољака у циљу припреме официра за штабове пољских јединица, од тога петорицу по избору генерала Довбор-Мусницког, и петорицу по избору генерала Александра Осинског,³¹ међу последње је пожељно одредити пуковника Јасенског, тренутно распоређеног при Врховној команди...“³² Кандидати су били дужни да до 25. септембра стигну у академију. Изгледа да су сличне квоте у јесен 1917. одређене и за виши разред 2. класе. Поједини пољски официри су на предлог команде пољских јединица у Русији могли да се прекобројно упишу на такозвана „пољска места“. То је омогућавало упис у академију чак и онима који на редовном конкурс упису нису имали шансе. Официри послати на припремне курсеве у складу са наредбом министарства војног бр. 482 од 31. јула 1917. могли су бити предложени за старешинство у чину по одлуци претпостављених.³³ Питање могућности упућивања пољских официра покренуо је генерал-мајор Анатолиј Келчевски још у октобру 1916. када је вршен упис на припремне курсеве 1. класе.³⁴ Тада су неки официри пољског порекла заиста уписани у академију (Владислав Андерс, Ромуалд Воликовски).

Командант Пољског корпуса генерал-лајтнант Јосиф Довбор-Мусницки одабрао је 3. октобра 1917. за академију шест пољских официра.³⁵ Притом неки од њих (на пример, капетан I класе гроф А. Старженски који је завршио припремни курс 2. класе са сведочанством 3. категорије) не би имали право на приоритетан упис да нису постојала посебна „пољска места“.³⁶

На предлог Довбор-Мусницког уписан је на припремни курс и капетан I класе Ромуалд Воликовски – будући пољски генерал. Довбор-Мусницки је 4.

октобра телеграфисао Врховној команди: „Предлажем за упис у виши разред академије, осим горенаведених официра Пољс[ког] корпуса, официра за везу при штабу Пољског корпуса капетана I [класе] Воликовског, носиоца ордена Светог Ђорђа, који задовољава све услове, завршио је заједно с[а] капетаном I [класе] Вецким припремни курс прве класе и чак имао бољи просек... Ком[андант] Пољског кор[пуса] ген[ерал-]лајт[нант] Довбор-Мусницки». ³⁷ Предлог је подржао генерал-квартирмјастор Врховне команде генерал Михаил Дитерихс. ³⁸ Уопште је уплитање разних организација и издвајање свега што је могло да се издвоји, урушавало и цепало Генералштаб.

Истакнуту личност међу полазницима курса представљао је пољски официр Ромуалд Воликовски (1891-1992). ³⁹ Први светски рат је за њега почео у Брест-Литовску, где је упућен у откоманду 18. јула 1914. као привремени вршилац дужности надзорника покретних болница основаних у тврђави Брест-Литовск. Откоманда је трајала до 28. јула. Од 18. јула Воликовски је привремено командовао 3. четом 1. батаљона 71. пешадијског Бељевског пука. Већ 4. августа 1914. је у чину потпоручника прекомандован на положај млађег официра у 1. батаљону.

Млади официр истакао се већ у првим месецима рата и 5. новембра 1914. царским указом за борбу од 4. августа 1914. код Красника одликован почасним наградним оружјем – орденом Свете Ане 4. степена са натписом „За храброст“, а 9. новембра „за заслуге у борби са непријатељем“ (за борбе 10–19. августа ⁴⁰) одликован орденом Свете Ане 3. степена са мачевима и лентом (потврђено царским указом 4. марта 1915. године). Воликовски се 19. октобра 1914. посебно истакао у борби, због тога је одликован орденом Светог Ђорђа 4. степена, по званичној формулацији наредбе о одликовању „за то што је током борбе 19. октобра 1914. код села Менченица [Меченици] у нападу на аустријске положаје запленио два митрељеза који су пуцали до последњег тренутка, а посада митрељеза је убијена бајонетима“.

Воликовски је неколико пута рањаван и контузован. У јесен 1916. команда 14. корпуса предложила је упућивање Воликовског, као једног од најбољих кадровских официра пука, на крајем 1916. отворене убрзане курсеве 1. класе Императорске Николајевске војне академије. ⁴¹ Отпутовао је 25. октобра 1916. у академију. Помањкање генералштабних официра довело је до знатног убрзања њихове обуке, при чему су бирани најзаслужнији и најспособнији међу преосталим кадровским официрима.

Обуку је успешно завршио: у припремном разреду Воликовски је био сто први од 237 полазника са просеком 10.27. ⁴² По завршетку обуке, постављен је 29. јануара 1917. на први положај као генералштабни официр – вршилац дужности официра за везу при штабу 14. армијског корпуса, а 6. фебруара

вратио се на фронт.

У јуну 1917. године, када се у руској војсци живо одвијало стварање националних јединица, Воликовски је пожелио да служи у пољским јединицама.⁴³ Тако се обрео у штабу Пољског корпуса. Воликовски се ипак није задовољио успехом на нижем курсу академије и одлучио да настави школовање не само да би проширио своје знање, већ и да би стекао нови службени статус који су добијали дипломци академије – распоређени при Генералштабу.

До маја 1918. капетан Воликовски је служио у штабу 1. Пољског корпуса у Русији. У пролеће 1918. накратко се нашао у редовима новостворене Црвене армије, у штабу војног руководиоца одбране Петроградског рејона.⁴⁴ Воликовски, Вецки, Голицин и Окулич-Казарин прешли су 7. априла 1918. из штаба Петроградског у штаб Московског војног совјета. Али до 19. априла Воликовски није распоређен у Московском рејону. Потом га је у лето 1918. заједно са још двојцом пољских официра (мајором Чумом и поручником Дојан-Мишевским) пољски мобилизацијски одсек у Москви упутио у Сибир (према другим подацима, упутио их је командант 2. Пољског корпуса генерал Јозеф Халер⁴⁵) да тамо руководе војно-административним радом међу пољским војним лицима и формирањем 5. пољске пешадијске дивизије у циљу предстојеће обнове Источног фронта.⁴⁶

Пољски официри су 1. августа 1918. стигли у Уфу. Тако се Воликовски обрео на Источном антибољшевичком фронту. Како се испоставило, Пољски војни комитет, основан 15. јула 1918. у Чељабинску, већ је у Заволжју радио на формирању пољских војних јединица по договору са Чешким националним саветом. Пољски одреди формиран су при Чехословачком корпусу. Капетан Воликовски је учествовао на састанку чланова Извршног одбора Пољског војног комитета у Русији 4. августа 1918. у Чељабинску. На том састанку потврђена су овлашћења мајора Чуме и донета је одлука да се њему преда командовање пољским јединицама на Истоку Русије и у Сибиру.⁴⁷

Воликовски је на Истоку Русије боравио до 1919. и напредовао до положаја начелника штаба пољских јединица у Источној Русији и начелника штаба 5. пољске пешадијске дивизије. Фактички су положаји у команди пољских јединица и у штабу дивизије били спојени. Формирање пољских јединица вршено је у Бугуруслану и Новониколајевску (*стари назив за Новосибирск, прим. прев.*). Новоформиране јединице снабдевали су потрепштинама Чехословаци, а касније је финансирање и снабдевање оружјем и војном техником пољских јединица на Истоку Русије преузела француска војна мисија на челу са генералом Морисом Жаненом.

Управо је Воликовски написао 19. јануара 1919. рапорт команданту пољских трупа у Француској генералу Халеру о стању пољских јединица у

Сибиру.⁴⁸ У свом рапорту је, између осталог, писао да је одсуство везе са Пољском било озбиљан проблем за сибирске јединице, јер уопште нису знали шта се догађа у отаџбини.⁴⁹ Укупну бројност пољских јединица у Сибиру проценио је на 8.000 војника и официра (врло близу стварне), али би претварање у корпус од две дивизије могло дати до 40.000 људи.⁵⁰ Пољске јединице углавном су формиране од бивших аустријских заробљеника пољског порекла.

Пуковник Валеријан Чума упутио је потпуковника Воликовског са војно-политичком мисијом у Пољску да успостави контакт са владом.⁵¹ Воликовски је отпутовао из Сибира преко Америке у Европу и стигао у штаб генерала Халера.⁵² То путовање платио је сопственим новцем. У војсци генерала Халера Воликовски је заузео положај референта команде и заједно са њом се и вратио у независну отаџбину. Знање и искуство Воликовског били су потребни. Добио је 1. јуна 1919. чин пешадијског потпуковника. Од априла 1919. Воликовски је привремено командовао 17. пешадијском бригадом 9. пешадијске дивизије.

За време совјетско-пољског рата до децембра 1920. потпуковник Воликовски био је начелник штаба 5. пољске армије (јачине 22.010 пешадинаца, 3.826 коњаника⁵³) под командом генерала Владислава Сикорског, потоњег врховног вође Пољске и председника пољске емигрантске владе. Та сарадња утицала је на каснију каријеру Воликовског. Током варшавске битке армија Сикорског успешно се борила против знатно надмоћнијих снага Црвене армије (према пољским подацима, 68.000 пешадинаца и 6.672 коњаника) укључујући и коњицу Гаје Гаја (*истакнути командант коњичких јединица Црвене армије, прим. прев.*). Положај Пољака олакшан је тиме што су снаге Црвене армије биле развучене на огромној територији и могли су да их нападају наизменично, користећи унутрашње оперативне правце (у пролеће 1919. ту тактику, ма како парадоксално звучало, активно је примењивао и сам Гај у рејону Оренбурга). Штаб армије налазио се у тврђави Модлин северно од Варшаве. Управо је 5. пољској армији припала част, како је у својој нареби написао генерал Сикорски, да „прва нанесе удар и отпочне одлучујућу фазу совјетско-пољског рата“.⁵⁴ И заиста, у зору 14. августа 1920. пољске трупе су на том делу фронта прешле у противофанзиву. Ускоро је отклоњена опасност за Варшаву од стране Црвене армије, а затим је дошло до прекретнице у читавом рату.

У јуну 1921. потпуковник Воликовски је именован за првог пољског војног аташеа у Москви, где је био до 1923. године.⁵⁵ Добро је познавао Русију и био сасвим оспособљен за тај положај. Између осталог, бавио се и прикупљањем обавештајних података.⁵⁶ Крајем 1922. Воликовски је заврбовао свог бившег колегу са курсева, некадашњег официра Армије адмирала Колчака потпуков-

ника Сергеја Дзјубенка, са којим се вероватно познавао још из Сибира. Дзјубенко је био амнестиран и служио у Главној управи војно-школских установа. Агент је добио лажни совјетски печат помоћу кога је кривотворио документа, а на основу њих добијао поверљива наређења Црвене армије. Дзјубенко је преко помоћника Воликовског добио новац за отварање приватне књижаре „Војно-техничко образовање“ у Петровској улици, коришћену као јавка за пољске агенте.⁵⁷ На крају је Дзјубенко ухапшен.

У августу 1941. Воликовски је поново постао пољски војни аташе у СССР, овог пута представљајући пољску владу у емиграцији, а касније је дошао на чело пољске војне мисије у СССР. После рата се демобилисао и отпутовао у Канаду (Торонто), где је провео остатак живота. Воликовски је проживео дуг и испуњен живот, учествовао у два светска рата, руском Грађанском рату и совјетско-пољском рату, успевши да достојно служи Русији и Пољској. Његова судбина је умногоме карактеристична за руске официре пољског порекла, принуђене 1917. да начине свој избор. Да је Воликовски остао у Русији тешко да би избегао репресије. Али му ни избор у корист независне Пољске није донео миран живот. Најактивнија делатност Воликовског била је везана за пољску војну службу, али се и у руској служби на најбољи начин показао. Није он крив што је бивше официре руске војске у пољској служби пољско војно-политичко руководство схватало као грађане другог реда, те су у време Пилсудског, који је мрзео Русију, били лишени могућности брзог напретка у каријери. Ни док је био у пољској служби Воликовски није заборављао на Русију: службена дужност двапут га је одводила тамо где је прошла његова младост и где је почела његова војна каријера. Најзад, управо је Пољак Ромуалд Воликовски био један од последњих генералштабних официра и последњи носилац ордена Светог Ђорђа руске војске који је надживео остале.

Академију нису заобишли процеси национализације војске, стварања националних јединица и националних држава. Појавили су се људи који су желели да приступе пољској војсци. Заједно са Воликовским на курсевима се обучавао и потпуковник Виктор Томе (1881-1962) – будући бригадни генерал пољске војске. Томе је почетком новембра 1917. изразио жељу да служи у пољским јединицама. Привремена комисија при главном пољском војном извршном комитету замолила је академију да пошаље службени картон и оцене официра.⁵⁸ Ипак је током 1918. Томе неко време провео прво у Црвеној армији, потом у украинској армији, и тек у јуну 1919. приступио пољској војсци.

Полазник курсева био је и будући пуковник Јарослав Окулич-Казарин (1888-1955), који је на почетку Грађанског рата служио у Црвеној армији, а касније прешао у пољску војску. Међу полазницима био је и капетан I класе Вецки (1890-?), који је касније приступио пољској војсци. Припремне курсеве

2. класе завршио је потпуковник Кеслер (1880-1930) – од децембра 1918. служио је у пољској војсци.

Занимљив је и животни пут њиховог колеге са курсава, бугарског официра Ивана Чинтулова (1888–1931). Рођен је у Варни у породици бугарског официра, после преласка у Русију стекао је лично племство (*које није било наследно, прим. прев.*). У старој војсци Чинтулов је напредовао до капетана. Учествовао је у Првом светском рату у редовима 68. артиљеријске бригаде. За храброст је 1915. одликован орденом Светог Ђорђа 4. степена. Био је на обуци 1917-1918. у Николајевској академији. По завршетку нижег разреда припремних курсава 2. класе Николајевске академије именован је за вршиоца дужности официра за везу при штабу 4. Сибирског армијског корпуса.

Чинтулов је био активан у друштвеном животу, један од лидера своје класе на академији, за чија права се на све начине залагао, чак је био и члан комитета класе. После доласка бољшевика Чинтулов се није плашио да се заузима за ухапшене другове и отворено се супротставља свемоћним чекистима (*припадници Руске специјалне комисије за борбу против контрареволуције и саботаже при Совјету народних комесара, основане 1917. и укинуте 1922. године, прим. прев.*), због чега је подвргаван репресијама.

У време Грађанског рата Чинтулов је служио у Црвеној армији. Током 1918. био је на положају помоћника начелника оперативног одељења штаба Северног сектора и одбране Петроградског рејона, консултанта оперативног одељења Народног комесаријата војних послова. Чинтулов је дао свој допринос стварању совјетске војне контраобавештајне службе и заједно са својим колегом из класе академије Георгијем Теодоријем борио се за њеностанак у војном надлештву и против преноса контраобавештајних функција органима државне безбедности.⁵⁹ Та борба није се успешно завршила за војне стручњаке.

Чинтулов је касније постао начелник организационог, а 20. септембра 1919. оперативног одељења штаба Западног фронта. Ухапшен је августа 1919. заједно са другим колегама из класе у Смољенску и провео 20 дана у притвору, вероватно у вези са исфабрикованим случајем Оперативног штаба Револуционарног војног совјета републике (*највиши оперативни орган Главне команде Црвене армије у Грађанском рату, прим. прев.*), али је ослобођен и враћен у службу.

Најзад је Чинтулов прекомандован у Москву и постављен за помоћника начелника оперативног сектора оперативне управе Оперативног штаба Револуционарног војног совјета републике. Према подацима за април 1921. био је помоћник начелника оперативног одељења оперативне управе Штаба Црвене армије. Живот на рубу опстанка подстакао га је на злоупотребу службеног

положаја. Чинтулов је ухапшен због покушаја незаконите продаје алкохола и, без обзира на то што злоупотреба чак није ни извршена (он је све вратио), осуђен је на смрт стрељањем. Али пресуда није извршена и Чинтулов је ускоро ослобођен. По завршетку Грађанског рата Чинтулов је наставио да служи у војсци. Неко време је провео у Средњој Азији, али већином је служио у Украјини.

Децембра 1930. Чинтулов је ухапшен у Харкову у склопу истраге случаја „Весна“ (пролеће), у оквиру кога су вршена масовна хапшења бивших официра који су остали у СССР. Чинтулова су оптужили да је припадао контрареволуционарној организацији која је имала за циљ свргавање Совјетске власти путем оружаног устанка.⁶⁰ Генералштабни официр је пре хапшења радио као војни руководилац у харковском институту за механизацију и електрификацију пољопривреде и у институту за житарице.

Чинтулов је 25. јануара 1931. себе оклеветао, изјавивши да је антисовјетски настројен још од Октобарске револуције, и да се за време Грађанског рата заједно са колегама из службе у Генералштабу надао претварању Црвене армије у руску националну војску.⁶¹ Последња изјава од стране Бугарина у руској служби посебно зачуђује, али иследницима је такво сведочење требало. Чинтулов је у мају 1931. стрељан.⁶²

Известан број западних и јужних Словена наставља обуку на убрзаним курсевима академије и током опсежних борби Грађанског рата, тј. од лета 1918. Још један пољски официр који прошао обуку на курсевима академије био је Казимир Румша (1886-1970), који је одиграо важну улогу током Грађанског рата на истоку Русије. Према сведочењу генерала Павла Рјабикова, „пуковник Румша, носилац ордена Светог Ђорђа 4. степена, био је човек изузетне храбрости, воље и енергије; колико се сећам, побегао је из аустријског заробљеништва заједно са генералом Корниловом.

Он је предводио групу питомаца академије у Јекатеринбургу која се тајно наоружала и побегла у шуму пре доласка Чехословака, којима се група и придружила... сада се налази у Пољској, али тај несумњиво истакнути руководилац није постављен на значајан положај, вероватно због његовог познатог русофилства“⁶³.

Опис Рјабикова није сасвим тачан. Румша није побегао из заробљеништва заједно са Корниловом, а у пољској војсци је направио сасвим пристојну каријеру. Ипак је био заиста херојски официр, иако му нису били страни ни сујета ни жеља за истицањем. Познато је да се Казимир Румша родио 7. августа 1886. у Прибалтику. Завршио је гимназију, Виленску војну школу (*садашњи Виљнус, прим. прев.*), Варшавску школу мачевања, главну школу гимнастике и мачевања (остао је у њој као инструктор) и курсеве 3. класе при

Војној академији. Румша је већи део службе провео у 23. пешадијском Низовском пуку. Рањен је код села Мушакен 12. августа 1914. и доспео у заробљеништво у Источној Прусској. Захваљујући бављењу спортом, успева му 1915. да побегне из заробљеништва у Швајцарску, одакле одлази у Француску,⁶⁴ где служи при руској војној мисији, а децембра 1915. враћа се у Русију и наставља службу у свом матичном пуку, којим је неко време чак и командовао. Пре почетка Грађанског рата стекао је чин капетана, а после преласка на страну белогардејаца достигао је прво чин потпуковника, а затим и пуковника.

У академији је до лета 1918. настала илегална антибољшевичка организација на челу са Румшом, спремна да помогне Чехословацима који су се приближавали. По сећању Румшиног колеге Константина Семчевског, „ми га нисмо изабрали за вођу. Да ли је имао неки посебан магнетизам којим је уливао поверење? По свој прилици јесте. Ми смо без критике прихватили његове инструкције, чак можда наизглед невероватне. И, како су показали наредни догађаји, добро смо га проценили. Све његове одлуке и поступци, који су понекад личили на авантуристички роман, показали су се сасвим основаним. Све се од почетка до краја одвијало према његовим плановима. И то што нам је успело да се спојимо са белогардејцима уместо да се евакуишемо у Казањ, његова је заслуга а не наша“.⁶⁵

Румшину организацију чиниле су, по различитим подацима, „тројке“ или „петорке“, чије су вође (људи за везу) биле у контакту са Румшом. Придржавали су се строге конспирације. После дискусије о могућим акцијама илегалци су закључили да је побуна групе официра немогућа. Последице такве побуне биле би погубне и за академију и представнике породице Романов у Јекатеринбургу. Зато је донета одлука да се припоје белогардејцима.

Одред од 37 наоружаних питомаца академије под Румшином командом напустио је 21. јула Јекатеринбург и кренуо на запад према реци Чусовој у сусрет Чесима који су се приближавали граду. Румшин одред спојио се са Чехословацима 24. јула у близини фабрике Северски.⁶⁶

Надаље је Румша командовао пуком. Високо су га цениле најкомпетентније војсковође белогардејца на Источном фронту. Генерал Владимир Капељ лично га је 18. децембра 1918. похвалио,⁶⁷ а генерал Сергеј Војцеховски предложио је 4. фебруара 1919. Румшу за унапређење у пуковника и генерала за заслуге у борби.⁶⁸ И заиста, Румша је већ 9. фебруара добио чин пуковника. Генерал Константин Сахаров сматрао је Румшу одважним официром.⁶⁹ Његову одлучност у борби и умеће командовања истицали су и пољски очевици догађаја.⁷⁰

Румша је, по свему судећи, био изразито антибољшевички настројен и тежио је да активно учествује у борби са комунистима. Командовао је 5.

пољском дивизијом од јануара 1919. до јануара 1920. (већина дивизије предала се јануара 1920. „црвенима“ код станице Кљуквенаја), али Румша је преко Иркутска и Харбина евакуисан у Пољску, а 19. новембра 1919. распоређен при Генералштабу.⁷¹ Треба напоменути да су пољске јединице које су деловале у позадини Колчакових трупа остале упамћене по окрутним методама завођења реда.

Румша је јуна 1920. стигао у Пољску, где је наставио службу у пољској војсци. Учествовао је у совјетско-пољском рату као командант сибирске бригаде састављене од остатака његове дивизије и добровољаца. После тога је завршио курс више команде у Варшави (1921). Због лакомисленог односа према државном новцу пребачен је у резерву.⁷² У емиграцији је 1964. унапређен у чин бригадног генерала. Награђен је француским орденом Легије части, пољским орденом „Виртути Милитари“ и многим другим одликовањима. Током Другог светског рата преселио се у Француску, а касније у Велику Британију. Умро је 28. јануара 1970. у Лондону и сахрањен на гробљу Хајгејт, на коме почива и Карл Маркс.⁷³

Румшин колега у класи био је капетан I класе 2. пољског пешадијског пука Јевгениј Кронковски, који је касније прешао у штаб Чехословачког корпуса. У редовима антибољшевичких снага на истоку Русије Кронковски је унапређен у чин генерала и све до 1920. служио између осталог и у Инструкторској школи генерала Алфреда Нокса.

Треба истаћи да је било прилично много Пољака на курсевима 3. класе. Осим горенаведених такође су били: осматрач б. ловачког авиоодреда капетан I класе Војткевич (1887-?; касније официр у штабу пољских трупа), капетан I класе Волк-Ланевски из 11. пољског пешадијског пука (касније официр штаба Сибирске армије и штаба пољских трупа), официр за везу при штабу Пољског корпуса капетан Когутницки (касније официр штаба Сибирске армије и командант 2. пољског пешадијског пука), привремени вршилац дужности помоћника команданта 2. пољског пешадијског пука капетан Лихтарович (1890-?; касније у Главној управи Генералштаба и у штабу пољских трупа), капетан Миневски из 1. пољског инжињеријског пука, капетан I класе Ратушински из 1. пољског резервног пука, капетан I класе Хлусевич из Пољског корпуса (касније у штабу пољских трупа), капетан I класе Чапља из 12. пољског пешадијског пука (касније такође у штабу пољских трупа) и капетан I класе Јасински из 1. пољске пешадијске дивизије.

Исте курсеве похађао је и чехословачки официр капетан I класе Бируља (1894-1971). Он је био вршилац дужности вишег ађутанта штаба 13. армијског корпуса, а касније је служио у штабу Чехословачког корпуса. Током 1918-1919. Бируља се налазио у антибољшевичким јединицама на истоку Ру-

сије (између осталог и на дужности официра за везу при штабу Чехословачких трупа), а затим је отпутовао у Чехословачку.

Академија је 1919. у Сибиру под контролом белогардејаца обновила генералштабну обуку кадрова Словена из иностранства, који постали савезници белогардејаца.⁷⁴ После настанка независне Пољске обуци су се прикључили и пољски и чехословачки официри. Међу полазницима убрзаних курсева 4. класе академије 1919. у Томску био је знатан број страних официра. То су били представници разних страних војних контингената који су се тада налазили у Сибиру и савезника владе Колчака. У академији су се школовали чехословачки, српски, пољски и румунски официри. Још при расподели квота за упис на академију представницима пољских јединица је додељено 10 места, а од додатних места 10 су добили Чехословаци и 2 Румуни.⁷⁵

Међу полазницима је било официра Југословена: заставник Кирил Бремец из 1. југословенског пука и кандидати за официре из истог пука Драгутин Бркић, М. Мај, К. Пиљни (инжењер); пољски официри: капитан Е. Вернер (1889-?), потпоручник Л. Жиљски, заставник М. Карчевски (искључен), капетан В. Котвич-Добржански, мајор Ј. Куликовски (1893-?), поручник В. Лозински, капетан (потом мајор) И. Мосцицки (искључен), поручник Т. Новински из 1. пољског пешадијског пука (1895-?) (искључен), поручник В. Чума (1893-?); чехословачки официри: виши официр 1. чехословачког пука поручник Ф. Грабчик, капетан Кам, капетан Б. Кања из 2. чехословачког пешадијског пука (искључен), капетан Кашпарек, капетан Клуст из 3. чехословачког пешадијског пука, начелник оперативног одељења штаба Чехословачког корпуса мајор Г. Косина, мајор О. Моравец из 1. чехословачке пешадијске дивизије, ађутант корпусног инжењера чехословачке војске капетан М. Новак (искључен), привремени вршилац дужности начелника мобилизацијског одељења штаба Сибирске армије капитан Шоурек.

Укупно је курсеве завршило 154 (према другим подацима, 152) официра (укључујући 17 странаца – 7 чехословачких, 6 пољских и 4 југословенска официра)⁷⁶ и добило распоред у штабове оружаних снага адмирала Колчака (из неког разлога је после завршетка курсева распоређено само 152).⁷⁷ Странци су распоређени по њиховим јединицама. Искључена су 22 полазника, међу којима има и странаца.

Обнова наставе у академији планирана је за јануар 1920. године. Наредбом бр. 1261 од 12. октобра 1919. начелника штаба Врховног главнокомандујућег објављен је пријем у академију на војно-академске курсеве за припрему официра за вршење дужности нижих генералштабних официра у оперативним штабовима активних армија до 1. јануара 1920. до 100 официра из армија на југу Русије, а такође по 25 са фронтова генерала Јевгенија Милера (Север) и

Николаја Јуденича (Северозапад). Такође су одређене квоте за пријем највише 6 официра Чеха, 3 Пољака и 2 Румуна.⁷⁸ Планирано је отварање и вишег разреда.⁷⁹ Али ти планови нису остварени због слома фронта адмирала Колчака.

Прелазак официра руске војске у националне војске уопште није значио да су сви они присталице националистичких и антируских погледа. Од десет могућих разлога преласка генералштабних официра у те војске, које смо условно издвојили, само један непосредно спада у национализам и русофобију, док су остали везани за антибољшеvizам и локалпатриотизам, за боравак у истом месту по инерцији, за потребе професије и каријере или за социјално-економске проблеме. Притом су се антируски настројени официри појавили не само међу онима који себе убрајају у националисте, већ и у групи каријериста-превртљиваца, који су се прилагођавали ономе шта је власт од њих желела. Према томе, може се рећи да је део официра постао русофобски тек после 1917. године.

По сведочењу британског генерала Ајронсајда шеф пољске војне мисије у Мурманску бивши потпуковник гроф Сологуб-де-Војна (1912. завршио академију) надмено се односио према Русима и чак је наводно рекао: „Руси ни за шта не ваљају. Са таквим људима је најлакше изаћи на крај“.⁸⁰ То је изјавио официр који је две године пре тога служио у руској војсци и који је у Русији васпитан и стекао високо војно образовање. За људе склоне таквим погледима раскол руског Генералштаба и отцепљење покрајина од Русије 1917. представљали су неповратне појаве.

Завршетак Грађанског рата значио је за официре страног порекла и проблем заробљеништва. У принципу су заробљени белогардејци страног порекла имали могућност да избегну прогон и отпутују у отаџбину. Између осталог, „црвени“ су у јануару 1920. на станици Тајга заробили полазника убрзаних курсева академије у Томску поручника Маја из 1. југословенског пука, који је служио код белогардејаца у штабу Сибирске армије. Официр је био болестан од тифуса. Пошто је провео неко време у затвору и остао без свих докумената, 1921. је отпутовао у отаџбину.⁸¹

Неки дипломци курсева показали су се као веома захвални ученици и нису заборавили своје наставнике који су били принуђени да емигрирају из Русије, између осталог и у словенске земље. На пример, професору Михаилу Иностранцеву је у емиграцији помогао његов ученик и дипломац убрзаних курсева академије некадашњи капетан Бируља (потоњи чехословачки генерал). Он је 17. јануара 1925. писао Иностранцеву: „Непроменљиво остајем Ваш захвални ученик и не спавам на ловорикама“.⁸² Бируља је доста помогао свом бившем наставнику око запошљавања. И 4. јуна 1925. је писао Ино-

странцеву: „Разговарао сам са [Радолом] Гајдом о Вашој ствари која се сада налази у след[ећем] стању. Питање Вашег запослења, тачније предлог, разрешиће се највише за два месеца, тј. до почетка августа. Г[ајда] каже да не могу да Вас приме на зван[ично] издржавање (плату), због великог смањења броја запослених у свим министарствима. Приммиће Вас под истим условима као и Петра Рјабикова, тј. на терет фонда обав[ештајног] од[ељења] Главног штаба. Предлажу Вам 1.500 круна месечно, 500 круна ће добијати Ваш син как ученик и 200-300 круна моћи ћете да зарадите сами радећи у архиву, објављујући војне чланке (то су све речи Гајде). Мислим да су услови прихватљиви. Иако Ви пишете да по тамошњим подацима код нас 2.500 кр[уна] мес[ечно] за исхрану и одећу није довољно, али на пр[имер] ја сам са породицом и послугом, укупно 5 чланова породице, добијали смо 2.500 мес., и сви смо сити (на руски начин) и мир[нодопски] одевени. Вама са супругом и сином 2.000 биће довољно. Иако то значи, по мом мишљењу, тачније, сматрати потпуно нормалним живот без позоришта, кафана, рестор[ана] и сличног. У сваком случају Г[ајда] јако жели да Вас види у архиву и мислим да ће се то средити. Најважније да се не плашите 2.000 круна, то је за овдашње услове сасвим пристојна зарада“.⁸³

***

Западни и јужни Словени – генералштабни официри (Пољаци, Чеси, Срби, Црногорци, Бугари) који су служили у Русији од 1914. до 1922. године, чинили су релативно малобројни део официрског кора. Више од осталих били су заступљени Пољаци (и поред ограничења код уписа) и Бугари. Чеси су се појавили у академији тек у време Грађанског рата. Западни и јужни Словени који су завршили академију нису имали сталне потешкоће у службеном погледу. Многи од њих службом су стекли генералске чинове и заузели високе положаје и били одликовани највишим наградама Руске империје.

Револуција и Грађански рат нису заобишли те официре, који су се нашли на разним странама барикада. Неки су одиграли истакнуту улогу у догађајима од 1917. до 1922. године. У целини пак, та група официра поделила је трагедију руског Грађанског рата и руског официрства. Некада популарни идеали словенске узајамности имали су мало тога заједничког са реалности-ма живота у преломним тренуцима историје. Није изненађујуће што је међу генералштабним официрима – западним и јужним Словенима било како русофила тако и русофоба.

Попут руског официрства, премда са својим особеностима, западни и јужни Словени имали су проблем избора ове или оне стране, кроз раскол на непомирљиве противнике, пре свега на црвене и беле, кроз растрзаност међу

зарађеним странама, терор и емиграцију која је по правилу постала повратак у отаџбину и ново, на свој начин занимљиво раздобље живота. Даље под-робније проучавање ових прича омогућиће да се реконструише потпунија и разноврснија слика службовања западних и јужних Словена у Русији током драматичне епохе ратова и револуција.

- 1 Радко-Дмитријев и Бендерев, који су учествовали у хапшењу кнеза Александра Батенберга, буквално су побегли, пребацивши се чамцем преко Дунава (*Димов А. Злодеяния Кобургов в Болгарији. София, 2013. С. 20*).
- 2 Известия Императорской Николаевской военной академии (Санкт-Петербург). 1913. № 37. Январь. С. 134–146; Танчев И. *Българи в чуждестранни военноучебни заведения (1878-1912)*. София, 2008.
- 3 Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА). Ф. 977. Оп. 1. Д. 7. Л. 22об.
- 4 Шапошников Б.М. *Воспоминания*. Военно-научные труды. М., 1982. С. 130-131.
- 5 РГВИА. Ф. 2003. Оп. 1. Д. 1280. Л. 14-17об.
- 6 Поливанов А.А. *Из дневников и воспоминаний по должности военного министра и его помощника 1907-1916 гг.* Т. 1. М., 1924. С. 113.
- 7 Красный террор в годы Гражданской войны. По материалам Особой следственной комиссии по расследованию злодеяний большевиков. М., 2004. С 64.
- 8 Пехливанов се истакао у октобру 1914. током изузетно тешких борби Варшавско-Ивангородске операције, и за то потом био награђен оружјем с ознаком ордена Светог Ђорђа (Российский государственный военный архив (РГВА). Ф. 37562. Оп. 1. Д. 1. Л. 4-4об.).
- 9 Пехливанов је 30. јануара 1917. наредбом 9. армије бр. 66 одликован орденом Светог Ђорђа 4. степена за припрему и учешће у Брусиловском пробоју (РГВА. Ф. 37562. Оп. 1. Д. 1. Л. 4об.). Године 1917. као признање заслуга официра од стране војника практиковано је њихово награђивање војничким крстовима Светог Ђорђа са сребрном лоровом граном. Управо таквим крстом 4. степена под бр. 1130648 одликован је дивизијском наредбом бр. 266 од 16. августа 1917. године (Исто. Л. 4об.-5об.)
- 10 РГВА. Ф. 37562. Оп. 1. Д. 3. Л. 11.
- 11 Подробније вид.: Ганин А.В. *Болгарин, защитивший Россию: судьба Йордана Пехливанова // Русский сборник. Исследования по истории России.* Т. 11. М., 2012. С. 255–336; *Исти*. Българинът защитил Русия. Съдбата на Йордан Пехливанов. София, 2014.
- 12 РГВИА. Ф. 2100. Оп. 1. Д. 360. Л. 121об.–122.
- 13 РГВА. Ф. 104. Оп. 5. Д. 353. Л. 9об.
- 14 РГВА. Ф. 194. Оп. 1. Д. 177. Л. 13.
- 15 РГВА. Ф. 11. Оп. 5. Д. 1005. Л. 104.
- 16 РГВА. Ф. 11. Оп. 5. Д. 1003. Л. 97.
- 17 РГВА. Ф. 39540. Оп. 1. Д. 133. Л. 27.
- 18 Государственный архив Российской Федерации (ГА РФ). Ф. Р-5853. Оп. 1. Д. 8. Л. 51.
- 19 Известия Императорской Николаевской военной академии (Санкт-Петербург). 1913. № 37. Январь. С. 146.

- 20 Лемке М.К. *250 дней в царской ставке 1914-1915*. Минск, 2003. С. 200.
- 21 Ростовский Ф.Я. *Дневник для записывания...* (1917-й: революция глазами отставного генерала). М., 2001. С. 355-356.
- 22 Подробније вид.: Ганин А.В. *Фотоархив сербской военной миссии в Советской России // Старый Цейхгауз*. 2012. № 5 (49). С. 92-95.
- 23 Вишняков Я., Тимофеев А., Милорадович Г. *Армия без государства. От сербского к югославянскому добровольческому корпусу в России во время Первой мировой войны*. Сб. док. М., 2014. С. 153.
- 24 Исто. С. 181-182.
- 25 Подробније о њему вид.: Снесарев А.Е. *Письма с фронта: 1914-1917*. М., 2012; Исти. *Дневник 1916-1917*. М., 2014.
- 26 Музей русской культуры в Сан-Франциско (МРК). Коллекция К.В. Семчевского. Box 1. Folder 19.
- 27 Подробније вид.: Васильев А. *Владислав Андерс – герой Российской императорской армии // Старый Цейхгауз* (Москва). 2010. № 1 (33). С. 77-80.
- 28 РГВИА. Ф. 2003. Оп. 1. Д. 1269. Л. 176.
- 29 Архив Военно-исторического музея артиллерии, инженерных войск и войск связи (Санкт-Петербург). Ф. 52. Оп. 110/9. Д. 10. Л. 2об.
- 30 Ганин А.В. *Корпус офицеров Генерального штаба в годы Гражданской войны 1917-1922 гг.: Справочные материалы*. М., 2009. С. 490, 742.
- 31 Осински Александар Антонович (14.02.1870–10.02.1956) – генерал-майор, један од руководилица организације польских трупa у Русији, члан војне комисије Врховног польског војног комитета, шеф организационе комисије за питања польских војних јединица при руском Генералштабу (од јула 1917. године).
- 32 РГВИА. Ф. 2003. Оп. 1. Д. 1364. Л. 41.
- 33 РГВА. Ф. 33892. Оп. 1. Д. 1. Л. 120.
- 34 РГВИА. Ф. 2003. Оп. 1. Д. 1360. Л. 131.
- 35 РГВИА. Ф. 544. Оп. 1. Д. 1555. Л. 254–255.
- 36 Исто. Л. 256, 257; Ф. 2003. Оп. 1. Д. 1364. Л. 129. Старженски на крају крајева није ни доспео на курс.
- 37 РГВИА. Ф. 2003. Оп. 1. Д. 1364. Л. 131.
- 38 Исто. Л. 134.
- 39 Подробније вид.: Ганин А.В. *Последний генштабист. К 90-летию советско-польской войны // Родина*. 2010. № 8. С. 82-86; Исти. «Мозг армии» в период «Русской Смуты»: Статьи и документы. М., 2013. С. 460-474.
- 40 Вид.: Русский инвалид. 1914. 05 нояб. Сведения любезно предоставлены А.А. Вершининым, готовящим к печати историю 71-го пехотного Белёвского полка.
- 41 РГВИА. Ф. 2031. Оп. 1. Д. 1107. Л. 324.
- 42 РГВА. Ф. 40307. Оп. 1. Д. 22. Л. 2об.
- 43 РГВИА. Ф. 2003. Оп. 1. Д. 1311. Л. 468.
- 44 РГВИА. Ф. 544. Оп. 1. Д. 1991. Л. 116об.
- 45 Dybowski R. *Siedem lat w Rosji i na Syberii (1915–1921). Przygody i wrazenia*. Warszawa, 2007. S. 19.
- 46 Bagiński H. *Wojsko polskie na Wschodzie. 1914–1920*. Warszawa, 1921. S. 431, 543; Radziwillowicz D. *Walki 5. dywizji strzelców polskich z partyzantką bolszewicką w obronie syberyjskiej magistrali kolejowej w 1919 roku // Zeszyty Naukowe Akademii obrony narodowej*. Warszawa. 2007. № 3 (68). S. 299.
- 47 Висьневский Я. *Војско Польское в Сибири во время революции и гражданской войны в России // Революционная Россия 1917 года и польский вопрос: Новые источники, новые взгляды*: Сб. ст. М., 2009. С. 226.
- 48 Публикацију тог документа вид.: Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Т. 2: Ноябрь 1918 г. – апрель 1920 г. М., 1964. С. 73–77.

- 49 Висьневский Я. *Войско Польское*. С. 228.
- 50 Документы и материалы по истории советско-польских отношений. Т. 2. С. 75.
- 51 Нея Я. *Об истории создания 5-й польской стрелковой дивизии в Сибири* // Сибирь в истории и культуре польского народа. М., 2002. С. 295.
- 52 Bagiński H. *Wojsko polskie*. S. 567.
- 53 Wrzosek M. *Wojny o granice Polski Odrodzonej 1918–1921*. Warszawa, 1992. S. 305.
- 54 Цит. по: *Высочельский Л.* Варшава 1920. М., 2004. С. 137.
- 55 Stawecki P. *Oficerowie dyplomowani wojska Drugiej Rzeczypospolitej*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1997. S. 29.
- 56 Kmiecik T. *Sztab Generalny (Główny) Wojska Polskiego w latach 1918–1939*. Słupsk, 2005. S. 108; Misiuk A. *Służby specjalne w II Rzeczypospolitej 1918–1939*. Warszawa, 1994. S. 64. Воликовски је укупно заврбовао преко двадесетак агената, између осталог међу полазницима Војне академије Црвене армије (агент „Академик“), у Штабу Црвене армије и у штабу Приволшког војног округа (Перлоњски А. *Wywiad Polski na ZSRR 1921–1939*. Warszawa, 2010. S. 112–113).
- 57 Ульрих В. *Из недавнего прошлого. Записки судебного работника* // Суд идет! 1926. № 20 (60). Октябрь. С. 1235. Также вид.: Тумшиш М., Папчинский А. 1937. *Большая чистка. НКВД против ЧК*. М., 2009. С. 304.
- 58 РГВИА. Ф. 544. Оп. 1. Д. 1610. Л. 471.
- 59 Подробније о Теодорију вид.: Ганин А. «Товарищ Склянский – заступитесь...»: Генштабисты и чекисты в Гражданскую войну // Родина. 2009. № 1. С. 78–83; *Исти*. Дело Г.И. Теодори в 1919–1921 гг. Взаимоотношения советского руководства с генштабистами в период Гражданской войны // Военно-исторический журнал. 2009. № 10. С. 32–37; *Исти*. В треугольнике Ленин – Троцкий – Сталин: Новые исследования о «деле» Полевого штаба // Русский сборник: Исследования по истории России. М., 2010. Т. 9. С. 336–378; *Исти*. «Мозг армии» в период «Русской Смуты»: Статьи и документы. М., 2013. С. 40–64, 380–414, 789–806.
- 60 Ведомственный архив Службы безопасности Украины (ГАСБУ). Ф. 6. Д. 67093-ФП. Т. 3207 (32). Л. 1.
- 61 Исто. Л. 11.
- 62 Подробније вид.: Ганин А.В. *Болгары - выпускники Николаевской военной академии в Гражданской войне в России* // Славянский альманах 2012. М., 2013. С. 450–467.
- 63 ГАРФ. Ф. Р-5793. Оп. 1. Д. 1г. Л. 63–63об.
- 64 Румша је 1916. у штампарији академије објавио на 107 страница аутобиографски рад под насловом „Боравак у немачком заробљеништву и херојско бекство из заробљеништва“.
- 65 Семчевский К.В. В академии Генерального штаба в 1918 году // Наши вести (Сан-Франциско). 1979. Январь–март. № 374. С. 5.
- 66 МРК. Коллекция К.В. Семчевского. Box 1. Folder 28. Л. 7.
- 67 Досије: САW. Koll. gen. 517. К. Rumsza. Л. 54.
- 68 Исто. Л. 70.
- 69 Сахаров К.В. *Белая Сибирь (Внутренняя война 1918–1920 гг.)*. Мюнхен, 1923. С. 183.
- 70 Dębosi R. *Siedem lat w Rosji i na Syberii (1915–1921). Przygody i wrażenia*. Warszawa, 2007. S. 135.
- 71 Наредба јединицама Источног фронта бр. 1493 од 19. новембра 1919. (објављена у наредби јединицама Читинског војног округа бр. 53 од 26. новембра 1919. године).
- 72 Odziemkowski J. *Leksykon wojny Polsko-Rosyjskiej 1919–1920*. Warszawa, 2004. S. 361.
- 73 Kryska-Karski T., Żurawski S. *Generałowie Polski niepodległej*. Warszawa, 1991. S. 158.
- 74 Подробније о академији од 1914. до 1922. вид.: Ганин А.В. *Закат Николаевской военной академии 1914-1922*. М., 2014.
- 75 РГВА. Ф. 33892. Оп. 1. Д. 33. Л. 1–1об.
- 76 К. Бремец, Д. Бркич, Э. Вернер, Ф. Грабчик, Л. Жильский, Камм, Ф. Кашпарек, Клуст, Г. Косина,

В. Котвич-Добржанский, Ю.И. Куликовский, В. Лозинский, М. Май, О.Я. Моравец, К. Пильны, В. Чума, Шоурек.

- 77 Списак полазника објављен у: Ганин А.В. *Корпус офицеров Генерального штаба в годы Гражданской войны 1917–1922 гг.* Справочные материалы. М., 2009. С. 576–582.
- 78 РГВА. Ф. 33892. Оп. 1. Д. 46. Л. 83.
- 79 РГВИА. Ф. 544. Оп. 1. Д. 1656. Л. 3.
- 80 Айронсайд У. Э. *Архангельск. 1918-1919 //* Зброшенне в небе. Интервенция на Русском Севере (1918-1919) глазами ее участников. Архангельск, 1997. С. 352.
- 81 ГА РФ. Ф. Р-5960. Оп. 1. Д. 57. Л. 153.
- 82 ГА РФ. Ф. Р-5960. Оп. 1. Д. 67. Л. 58.
- 83 Исто. Л. 15.